

ONTLEDING VAN DIE KERKSAAK VAN TRICHARDTSFONTEIN 1893

INLEIDING

In die jaar 1885 het die kerkvereniging tussen die Nederduitsch Hervormde Kerk en die Nederduitsch Gereformeerde Kerk tot stand gekom. Hierdie vereniging het op 'n mislukking uitgeloop en dit word duidelik uit die geskiedenis van die gemeente van die Nederduitsch Hervormde Kerk te Trichardtsfontein. Die mislukking van die kerkvereniging blyk juis te Trichardtsfontein duidelik as die gemeente na die burgerlike hof moet gaan om 'n beslissing te kry oor wie die eiendomsregte van die kerkgebou te Trichardtsfontein het — die verenigde gemeente of die Hervormde gemeente. Volgens die uitspraak van die Hooggeregshof in 1893 in hierdie saak, blyk dit dat die kerkvereniging nietig was omdat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk die grense van sy bevoegdheid oorskry het, toe die vereniging aangegaan is.

Voordat hierdie aangeleentheid nader ontleed word, moet eers 'n kort historiese oorsig van die geskiedenis van die Hervormde gemeente Trichardtsfontein gegee word.

In 1870 word die wyk Blesbokspruit by die Hervormde gemeente Heidelberg ingelyf.¹⁾ Die wyk Blesbokspruit is in Oos-Transvaal in die omgewing van die huidige Bethal geleë. Met die kolonisering van die oos-Vaalse gebied, is Oos-Transvaal die laaste bevolk. Eers laat in die sestiger jare van die vorige eeu is daardie dele, naamlik die huidige Standerton-, Bethal-, en Trichardtsfontein digter bewoon, veral deur intrekkers uit die noorde na die ontruiming van Schoemansdal in 1867.²⁾ Die eerste ouderling van hierdie nuwe wyk was dan ook 'n intrekker uit die Noorde en vantevore 'n diaken in die gemeente Zoutpansberg, naamlik P. W. Geysers.³⁾ As eerste diaken is gekies D. P. J. van Schalkwyk en hulle is op 24 Desember 1870 in hulle ampte bevestig.⁴⁾ Op die Heidelbergse kerkraadsvergadering van 25 Desember 1870 word ook besluit dat, gesien die groot afstande, dit nie noodsaaklik vir die ouderling en diaken van die wyk Blesbokspruit was om al die Kerkraadsvergaderings by te woon nie. Ander persone wat ook die wyk Blesbokspruit as kerkraadslede gedien het, was A. Jooste, J. J. Human,⁵⁾ Jan Engelbrecht,⁶⁾ en Gert Engelbrecht.⁷⁾ Feitlik al hierdie persone speel 'n belangrike rol in die latere geskiedenis van die gemeente Trichardtsfontein. So is dit dan ook aan die kerkraadslede van Blesbokspruit te danke dat die kerkraad van die Hervormde gemeente Heidelberg 'n beskrywingspunt op die agenda van die Algemene Kerkvergadering van November 1879 plaas, waar inligting gevra is oor die oor-

¹⁾ Notule van die Kerkraadsvergadering te Heidelberg, 19 November 1870.

²⁾ A. D. Pont, *Die Nederduitsch Hervormde Gemeente Ermelo 1909-1959*, art. in die *Almanak van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, 1960, bls. 98.

³⁾ Vgl. A. D. Pont, *Nicolaas Jacobus van Warmelo 1835-1892*, Utrecht 1955, bls. 88.

⁴⁾ Notule van die Kerkraadsvergadering te Heidelberg, 25 Desember 1870.

⁵⁾ Notule van die Kerkraadsvergadering te Heidelberg, 25 Desember 1870.

⁶⁾ Notule van die Kerkraadsvergadering te Heidelberg, 3 Oktober 1875.

⁷⁾ Notule van die Kerkraadsvergadering te Heidelberg, 26 Desember 1877.

sprong en wettigheid van die naam Hervormd van die Kerk in Transvaal⁸⁾ Hierdie vraag het juis daar ontstaan omdat meerendeel van die inwoners van Oos-Transvaal lidmate van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk was en die naam Hervormd daar nie algemeen was nie. Dit vanweë die feit dat Oos-Transvaal 'n tyd lank deel van die republiek Lydenburg was, wat op kerklike gebied onder die Kaapse Nederduitsch Gereformeerde sinode gestaan het.⁹⁾

Deur die betrokke Algemene Kerkvergadering is 'n Kommissie bestaande uit Ds. D. P. Ackerman, L. G. F. Biccard en N. J. van Warmelo, asook ouderlinge P. P. Roets en P. W. Geysler, benoem om rapport oor hierdie beskrywingspunt uit te bring. Die inhoud van die rapport van hierdie kommissie, wat met 44 stemme teen 5 aangeneem is, het daarop neergekom dat die Algemene Kerkvergadering die goeie reg het om die Kerk Nederduitsch Hervormd te noem en ook dat die Kerk in die Kaap, voor 5 November 1842, Nederduitsch Hervormd geheet het.¹⁰⁾

Op dieselfde Algemene Kerkvergadering kondig die scriba, Ds. N. J. van Warmelo, aan dat die dorp Standerton deur die owerheid tot distrik verklaar is. Dit het ook die wyk Blesbokspruit ingesluit. Die vergadering het toe besluit dat Standerton nou 'n selfstandige gemeente sou wees met die burgerlike grense ook as kerklike grense. Die predikant van Heidelberg sou konsulent wees in die nuwe gemeente, met die predikant van Wakkerstroom as sy opvolger.¹¹⁾

Op 22 November 1879 vind die eerste Kerkraadsvergadering van die nuwe gemeente plaas onder voorsitterskap van die Konsulent, Ds. N. J. van Warmelo. Die ouderlinge op hierdie vergadering was P. W. Geysler, A. Jooste, D. P. J. van Schalkwyk, P. P. Roets, en A. B. Wolmarans, en die diakens G. Engelbrecht (G zn.), P. Bierman en J. J. Engelbrecht.¹²⁾

Daar was verskillende kerkplekke in hierdie gemeente, onder andere te Trichardtsfontein, waar dan ook die eerste kerkgebou opgerig is en op hierdie manier het Trichardtsfontein die middelpunt van die gemeente geword. Die oorspronklike gemeente Standerton het dan ook so die gemeente Trichardtsfontein geword.¹³⁾

⁸⁾ *Notule van die Kerkraadsvergadering te Heidelberg*, 7 April 1879.

⁹⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, Pretoria-Kaapstad 1953, Derde druk, Hfst. VI, bls 100.

¹⁰⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering van de Nederduitsch Hervormde Kerk in de Transvaal*, 3 November 1879 te Pretoria, Potchefstroom 1879, blz. 13. Belangrikste punte in hierdie rapport was:

1. Het doel van dit beschrijvingspunt is om het goed recht vast te stellen, dat deze vergadering heeft om de Kerk te noemen de Nederduitsch Hervormde.

3. Het word in het oog gehouden, dat in de Kaapkolonie de naam der Kerk altijd geweest is Nederduitsch Hervormd, totdat in ene zitting der Synode, 5 November 1842, de naam van Hervormd is veranderd in Gereformerd.

4. De Commissie wenscht dus onder de aandacht te brengen, dat al degenen, die voor 5 November 1842 tot de Hollandsche Kerk in Zuid Afrika behoorden, behoorden tot de Nederduitsch Hervormde Kerk.

¹¹⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering*, 3 November 1879, blz, 16.

¹²⁾ *Notule van die Kerkraadsvergadering van die Nederduitsch Hervormde gemeente Standerton*, Transvaal, Wyk Blesbokspruit, 22 November 1879.

¹³⁾ Standerton het in 1912 'n selfstandige gemeente geword. Maar reeds in 1898 het Standerton-dorp 'n kerkgebou gekry. Dit beteken dat daar toe twee kerkgeboue in die gemeente was. In 1912 het dit egter twee selfstandige gemeentes geword. Die gemeente Trichardtsfontein kan beskou word as die "moedergemeente".

Die verskuiwing van die swaartepunt in die gemeente van Standerton na Trichardtsfontein het geleidelik plaasgevind. Aanvanklik was die plan dat Standerton die middelpunt sou word. Reeds op die eerste vergadering van die Kerkraad op 22 November 1879 word aan ouderling Geyser en diaken G. Engelbrecht volmag gegee om 'n kerkerf in die dorp Standerton, geskenk deur die heer A. Stander, op naam van die gemeente te transporteer.¹⁴⁾ Op die Kerkraadsvergadering van 7 November 1881 is daar sprake van kerkbou vir die wyk Blesbokspruit. Daar word besluit dat die gemeente op die erns van so 'n saak attent gemaak sal word totdat verdere stappe gedoen kan word.¹⁵⁾

Maar nou het die here Peel en Laing 'n stuk grond op Trichardtsfontein vir die bou van 'n kerk aan die gemeente geskenk en word as boukommissie, vir die oprigting van 'n kerkgebou op hierdie stuk grond, aangestel: D. P. J. van Schalkwyk, G. L. J. van Nieuwenhuysen, Jan Engelbrecht, G. P. Pretorius, Theod. Meyer, P. A. Kruger en Thomas Owen Laing.¹⁶⁾ Die hoeksteen van hierdie kerkgebou is op Maandag 30 April 1883 gelê in teenwoordigheid van 'n groot aantal belangstellendes.¹⁷⁾ Op 6 Desember 1884 kon die kerk ingewy word en is daar ook besluit dat ouderlinge op elke eerste Sondag van die maand die eredienste sou lei.¹⁸⁾ Met die oprigting en inwyding van hierdie kerkgebou is nou voorlopig nie voortgegaan met die planne om ook in Standerton self 'n kerkgebou op te rig nie.

So was die posisie dan ten opsigte van die kerklike eiendomme van die Hervormde gemeente Trichardtsfontein (Standerton) voor die kerkvereniging van 1885.

Op die Kerkraadsvergadering van 13 Maart 1885 word bekend gemaak dat die Algemene Kerkvergaderinge van sowel die Nederduitsch Gereformeerde Kerk as die Nederduitsch Hervormde Kerk in Januarie 1885 tot vereniging van die twee kerkgenootskappe besluit het. Vir die praktyk het dit beteken dat die verskillende Nederduitsch Hervormde en Nederduitsch Gereformeerde gemeentes wat in dieselfde area bestaan het en waarvan die grense min of meer ooreengekom het, in een gemeente saamgevoeg sou word om nou as verenigde gemeente van daardie area voort te gaan.¹⁹⁾ Die inensmelting van die Nederduitsch Gereformeerde gemeente Standerton en die Nederduitsch Hervormde gemeente Standerton (Trichardtsfontein) was bepaal vir 8 April van dieselfde jaar. Voortaan sou hierdie verenigde gemeente onder konsulentskap van die predikant van die vroeëre Nederduitsch Gereformeerde gemeente van Utrecht staan, naamlik Ds. H. L. Neethling.

¹⁴⁾ *Notule van die Kerkraadsvergadering te Standerton, 22 November 1879.*

¹⁵⁾ *Notule van die Kerkraadsvergadering, gemeente Standerton, gehou te Drieangel, November 1881.*

¹⁶⁾ *Notule van die Kerkraadsvergadering te Trichardtsfontein, 11 November 1882.*

¹⁷⁾ *Notule van die buitengewone Kerkraadsvergadering te Trichardtsfontein, 30 April 1883.*

¹⁸⁾ *Notule van die Kerkraadsvergadering te New-Denemarke, 1 Desember 1884.*

¹⁹⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 301 en M. J. Goddefroy, *De Kerkkwesie niet een leer- maar een Levenskwesie*, 's-Gravenhage, z.j., Tweede druk, blz. 56., asook A. D. Pont, *a.w.*, bls. 158.

Die Kerkraadsvergadering van 13 Maart 1885 was voorlopig die laaste vergadering wat die kerkraad van die Nederduitsch Hervormde gemeente Trichardtsfontein gehou het tot 1893. Eers op 23 Desember 1893 vergader die kerkraad van die Hervormde gemeente weer. Vanaf 1885 tot 1893 is daar dus geen Nederduitsch Hervormde Kerkraadsvergaderings gehou nie. In hierdie jare het diegene in die gemeente wat nie met die kerkvereniging wou saamgaan nie, by die konsulentsgemeente van Pretoria, Witfontein, wat ook nie met die Kerkvereniging wou saamgaan nie, steun gesoek. Die kombinasie Witfontein, Standerton en Middelburg het dan ook Ds. M. J. Goddefroy beroep as predikant en hy kom in 1887 in Transvaal aan.²⁰⁾

So eindig die eerste fase van die geskiedenis van die gemeente Trichardtsfontein dan met die Kerkvereniging van 1885. Die tweede fase, 1885 tot 1893, was 'n tydperk van stryd en vertwyfeling vir diegene wat nie met die Kerkvereniging wou saamgaan nie.

Voordat voortgegaan word om die verdere verloop van die geskiedenis van die Hervormde gemeente Trichardtsfontein te beskryf, is dit nodig om eers die gebeure van die Kerkvereniging van 1885 nader te besien.

'N KORT OORSIG VAN DIE GEBEURTENISSE VAN DIE KERKVERENIGING VAN 1885

In die jaar 1879 was daar drie Hollands-Afrikaanse Kerke in die Transvaal, naamlik die Nederduitsch Hervormde Kerk, wat die Staatskerk was tot 1886;²¹⁾ die Nederduitsch Gereformeerde Kerk, wat as sodanig in 1866 deur afskeiding onder Ds. F. Lion-Cachet tot stand gekom het;²²⁾ en die Gereformeerde Kerk wat in 1859 onder Ds. Dirk Postma van die Nederduitsch Hervormde Kerk afgeskei het.²³⁾ As gevolg van politieke gebeure in die Transvaal tussen die jare 1877 tot 1881 het daar 'n sterk eenheidsbesef onder die inwoners op politieke terrein ontstaan, wat ook weerklank gevind het op die kerklike terrein.²⁴⁾

Op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde kerk op 3 November 1879 en volgende dae, is vir die eerste keer amptelik oor Kerkvereniging gehandel. Daar word naamlik op 'n vraag van Ds. H.

²⁰⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 314 vv. Ds. Goddefroy was vroeër predikant van die Ned. Hervormde gemeente Achlum, Nederland. Deur bemiddeling van Dr. Beelaerts van Blokland, die gesant van die Zuid Afrikaansche Republiek in Europa, het hy die beroep na Transvaal aangeneem.

²¹⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 309-310

²²⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 216 vv.

²³⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 156 vv.

²⁴⁾ A. D. Pont, *a.w.*, bls: 134-135.

S. Bosman,²⁵⁾ predikant van Pretoria, geantwoord dat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk 'n vereniging tussen die Nederduitsch Gereformeerde Kerk en die Nederduitsch Hervormde Kerk as wenslik beskou en hierdie wens moet offisieël aan die Nederduitsch Gereformeerde Kerk meegedeel word om reaksie van daardie kant af te wag.²⁶⁾

Die verenigingsgedagte is dus hier op die Algemene Kerkvergadering geloods, maar dit het alleen op hierdie vlak gebly. Daar is nooit aan die gemeentes geleentheid gegee om hulle oor die saak uit te spreek nie.²⁷⁾

Met die uitbreek van die eerste Vryheidsoorlog was die Kerkvereniging voorlopig van die baan. Maar op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van November 1881 word daar weer oor die voorgestelde Kerkvereniging gepraat. Daar was 'n skrywe van die skryba van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk ter tafel, waarin voorgestel word dat 'n kommissie van 7 lede, bestaands uit twee predikante en vyf ouderlinge, uit die Nederduitsch Hervormde Kerk, 'n soortgelyke kommissie van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk en van die Gereformeerde Kerk moes ontmoet vir same-sprekings oor die Kerkvereniging.²⁸⁾ Hierdie voorstel word so aanvaar, terwyl daar ook kennis gegee word dat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk niks weet van 'n kommissie van die Gereformeerde Kerk nie. Verder ag die Algemene Kerkvergadering dit ook nie raadsaam om 'n predikant van buite Transvaal as voorsitter vir die samekoms te kry nie en neem genoë daarmee om die predikant van Utrecht as voorsitter te hê.²⁹⁾ As „wenk” vir die kommissie het Ds. H. S. Bosman aan die hand gedoen:³⁰⁾

1. Dat hy den naam van de Kerk niet wil veranderen.
2. dat men los moet zijn van het gezag der synode van de Ned. Ger. Kerk in de Kaapkolonie; allen een broederband moet blijven bestaan.
3. Wij willen niet weten van gelijkstelling; aan het werk van een zendeling, om te arbeiden als een predikant in ene blanke gemeente kan in onze verenigde kerk niet worden gedacht.

---

²⁵⁾ Sien oor Ds. H. S. Bosman, S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 265, 274 .ea.

Ds. H. S. Bosman was 'n Stellenbosse proponent wat 'n beroep na die Hervormde gemeente Pretoria aangeneem het waar hy op 15 Julie 1875 deur Ds. D. van der Hoff bevestig is. (bls. 265) Soos meeste predikante van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk destyds, het hy 'n baie sterk Engelsesinde houding openbaar in daardie tyd (bls. 274) en sy simpatie was meer by die Nederduitsch Gereformeerde Kerk as by die Hervormde Kerk. (bls. 293). Hy was die eerste om oor Kerkvereniging te praat. Dit is nie by die ou Hervormdes self wat die eenheidstrewa opgekom het nie. Die ou Hervormdes wou 'n broederband met die Kaapse Nederduitsch Gereformeerde Kerk behou, sonder om organisatoriese eenheid te hê.

²⁶⁾ *Notule van die Algemene Kerkvergadering*, 3 November 1879 bls. 15.

²⁷⁾ Vgl. M. J. Goddefroy, *a.w.*, blz. 55.

²⁸⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering van de Nederduitsch Hervormde Kerk in de Transvaal*, 28 November 1881, te Heidelberg, Potchefstroom 1881, blz. 29.

²⁹⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering*, November 1881, blz. 32.

³⁰⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering*, November 1881, blz. 33.

Heirdie drie punte is later tot offisiële standpunt van die Hervormde Kerk aanvaar deur die lede van albei kommissies.³¹⁾

Op 31 Oktober 1881 het die twee kommissies te Pretoria byeengekom onder voorsitterskap van Ds. H. L. Neethling van Utrecht, met Ds. N. J. van Warmelo as skriba.³²⁾ Hierdie twee kommissies moes die grondslae vir die verenigde kerk opstel.³³⁾ Hoewel die drie punte van die Hervormde Kerk as ondergeskik beskou is,³⁴⁾ het dit tog baie probleme opgelewer, veral met betrekking tot die naam van die Kerk.³⁵⁾ Van die drie punte van die Nederduitsch Hervormde Kerk het nie veel tereg gekom nie. Oor aldrie hierdie punte is baie vae besluite geneem en is ook afgewyk van die bedoeling van die Hervormde Kerk³⁶⁾ wat dan ook baie moeilikhede veroorsaak het en baie mense uit die Kerkvereniging laat bly het of daaruit laat tree het.³⁷⁾ Dit was asof die kommissies geen moeilikhede of verskille wou raaksien nie.³⁸⁾

Op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van 27 November 1882 is oor die rapport van die Verenigingskommissies gehandel.³⁹⁾ Hoewel al die lede van die Algemene Vergadering nog nie behoorlik kennis gedra het van die handeling en besluite van die twee kommissies nie, word die werk tog op voorstel van Ds. De Vries van Zeerust „bij acclamatie en sonder discussie” aangeneem.⁴⁰⁾ Slegs ouderlinge M. J. Prinsloo en C. J. Joubert, van die konsulentsgemeente van Pretoria, het teen die voorstel gestem.⁴¹⁾ Die saak is dus op uiters oppervlakkige wyse behandel deur die Nederduitsch Hervormde Kerk se Algemene Vergadering en latere besware van hulle kant teen sommige van die punte het hulle tereg die verwyf van die Nederduitsch Gereformeerde Algemene Kerkvergadering op die hals gehaal.⁴²⁾

Op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk van Maart 1883 het dit heeltemaal anders toegegaan toe hierdie rapport bespreek is, en is daar deeglik op elke punt ingegaan.⁴³⁾ Die besluit van die kommissies insake legitimasie is verwerp en daar is besluit dat alleen persone wat aan die Kaap gelegitimeer is, predikante van die verenigde kerk kon wees.⁴⁴⁾

---

³¹⁾ Vgl. *Notulen van de zitting der Verenigde Commissiën van de Ned. Herv. en Ger. Kerken in de Z.A. Republiek*, inzake kerkvereniging, gehouden te Pretoria, op Dinsdag, 31 Oktober 1881, Pretoria z.j., blz. 22. 'n Uitvoerige beskrywing van die gang van sake t.o.v. die voorbereiding vir die Kerkvereniging kan gevind word word by S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 285 vv. en A. D. Pont, *a.w.*, bls. 136 vv.

³²⁾ *Notulen der Verenigde Commissiën*, blz. 3.

³³⁾ Die Gereformeerde Kerk het geen kommissie gestuur nie. Sien *Notulen der Verenigde Commissiën*, blz. 4.

³⁴⁾ *Notulen der Verenigde Commissiën*, blz. 4-5.

³⁵⁾ *Notulen der Verenigde Commissiën*, blz. 29 vv., en A. D. Pont, *a.w.*, bls. 140-146.

³⁶⁾ Vgl. A. D. Pont, *a.w.*, bls. 139.

³⁷⁾ Vgl. A. D. W. Wolmarans, *Kerkhistoriese Feiten*, Pretoria-Amsterdam z.j., blz. 19 vv.

³⁸⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 285.

³⁹⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering van de Ned. Herv. Kerk in de Transvaal*, November 1882, Potchefstroom 1882, blz. 3-11.

⁴⁰⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering*, November 1882, blz. 4.

⁴¹⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering*, November 1882, blz. 5.

⁴²⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 290-292.

⁴³⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 292-295.

⁴⁴⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 293.

Op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Mei 1884 is hierdie interpretasie, van die rapport van die Verenigingskommissies, deur die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk, bespreek.⁴⁵⁾ Die lede van die kommissie van die Hervormde Kerk het tekenne gegee dat sodanige interpretasie nie in ooreenstemming was met die besluite van die Verenigingskommissies nie.⁴⁶⁾ Tog neem die Algemene Kerkvergadering die standpunt in dat die diensdoende predikante nie aan die Kaap gelegitimeer hoef te wees nie, maar dat dit alleen van die inkomende predikante in die verenigde Kerk vereis sou word. Dit het beteken dat die Kerk in Transvaal tog in 'n mate afhanklik sou wees van die Kerk in die Kaap.⁴⁷⁾ Hierdie bepaling het ook later tot die mislukking van die Kerkvereniging bygedra.⁴⁸⁾

Dit is duidelik dat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk die Kerkvereniging baie argeloos benader het. Aan die anderkant het die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk, vir wie die Kerkvereniging uitbreiding en die moontlikheid om 'n dominerende posisie in die Transvaalse kerklike wêreld te kry beteken het, duidelik gewet waarom dit gaan en wat hulle met die Kerkvereniging wil bereik.⁴⁹⁾ Hierdie verskille in benaderingswyse blyk ook duidelik uit die manier waarop die resultaat van die Kerkvereniging gesien is. Vir die Nederduitsch Gereformeerde Kerk het dit beteken die skep van 'n splinternuwe Kerk.⁵⁰⁾ Die Nederduitsch Hervormde Kerk daarenteen het die standpunt gehuldig dat die verenigde kerk geen nuwe kerk sou wees nie, maar die voortsetting van die Nederduitsch Hervormde Kerk en die Nederduitsch Gereformeerde Kerk.⁵¹⁾

In Januarie 1885 het die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk, wat in 1884 verdaag is, weer te Pretoria byeengekom.⁵²⁾ Terselfdertyd het die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk ook bymekaargekom in Pretoria.⁵³⁾ Voor die Algemene Kerkvergadering van die Hervormde Kerk was reeds verskeie memories wat gevra het dat die naam van die verenigde kerk „Hervormd” moet wees.⁵⁴⁾ Volgens Ds. Van Warmelo het hierdie memories 'n werklike afdruk gegee van die kerklike toestande in Transvaal.⁵⁵⁾ Hier-

⁴⁵⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering, Mei 1884*, blz. 21–35.

⁴⁶⁾ *Notulen der Algemene Kerkvergadering, Mei 1884*,

⁴⁷⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, bls. 296 en A. D. Pont, *a.w.*, bls. 152–153.

⁴⁸⁾ A. D. Pont, *a.w.*, bls. 153.

⁴⁹⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 290–294.

⁵⁰⁾ So stel Ds. H. S. Bosman in 1890: „Door de vereniging voor meld hebben beiden de Nederduitsch Hervormde Kerk en de Nederduitsch Gereformeerde Kerk als aparte lichamen of rechtspersonen opgehouden te bestaan. Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 301, Voetnoot 1.

⁵¹⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 300.

⁵²⁾ *Notulen der Verdaagde Algemene Kerkvergadering van de Ned. Herv. Kerk in de Z.A. Republiek*, Pretoria 1885, blz. 1.

⁵³⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 297.

⁵⁴⁾ *Notulen der Verdaagde Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885, blz. 3.

⁵⁵⁾ *Notulen der Verd. Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885 bls. 3–4.

die memories was die eerste reaksie van die kant van die gemeentes en dit toon ook aan dat daar reeds vroeg al lidmate van die Hervormde Kerk was wat nie baie ingenome met die Kerkvereniging was nie.⁵⁶⁾ Hierdie reaksies is as óf te vroeg óf te laat beskou en eenvoudig verontagsaam.⁵⁷⁾

Van die kant van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk het daar 'n deputasie, onder leiding van Ds. H. J. Neethling, by die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk opgedaag om die verskille, wat daar oor die besluite van die verenigingskommissies, insake legitimasie bestaan het, uit die weg te probeer ruim.⁵⁸⁾ Volgens die deputasie sou die verenigde kerk 'n totaal nuwe kerk wees en nie voortsetting van die twee verenigende Kerke nie.

Daarom kon nuwe toelatingsvereistes, in hierdie geval legitimering aan die Kaap deur al die predikante van die verenigde kerk, gestel word.⁵⁹⁾ Dit kon die Hervormde Kerk nie aanvaar nie, aangesien Ds. G. W. Smits en Ds. N. J. van Warmelo dan uitgestoot sou word, daar hulle nie aan die Kaap gelegitimeer was nie.⁶⁰⁾ Hierdie probleem is van Nederduitsch Gereformeerde kant as volg opgelos: hoewel legitimasie aan die Kaap verpligtend was vir al die predikante van die verenigde kerk,⁶¹⁾ dit nie verpligtend sou wees vir toenmalige diensdoende predikante van die verenigde kerk nie.⁶²⁾ Maar tog moes al die predikante van die verenigde kerk die ondertekeningsformulier, wat in 1882 deur die Verenigingskommissies opgestel is, onderteken.⁶³⁾ Gelet op die toelatingsvereistes vir predikante⁶⁴⁾ het dit dus beteken dat die verenigde kerk 'n nuwe kerk sou wees, wat die ou Hervormdes nie wou gehad het nie.⁶⁵⁾ Die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk het nou geen beswaar teen die ondertekening van die ondertekeningsformulier, deur die diensdoende predikante, gehad nie.⁶⁶⁾ Dit beteken dus dat die algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk tog wel aanvaar het dat die verenigde kerk 'n nuwe kerk sou wees.⁶⁷⁾

---

⁵⁸⁾ *Notulen der Verd. Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885, blz. 3.

⁵⁷⁾ *Notulen der Verd. Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885, blz. 3. en vgl. ook S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 297 en M. J. Goddefroy, *a.w.*, blz. 55, noot 2

⁵⁸⁾ *Notulen der Verdaagde Algemene Kerkvergadering*, Januarie 1885, blz. 8 vv.

⁵⁹⁾ *Notulen der Verdaagde Algemene Kerkvergadering*, Januarie 1885, blz. 11.

⁶⁰⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 298–299.

⁶¹⁾ Dit volgens die interpretasie van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk van die rapport van die Verenigingskommissies.

⁶²⁾ *Notulen der Verd. Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885, blz. 17.

⁶³⁾ *Notulen der Verd. Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885, blz. 17.

⁶⁴⁾ Wat die ouderlinge, diakens en gemeentelede aanbetref is die saak anders. Geen ouderling of diaken is weer (opnuut) in die verenigde kerk in hulle ampte bevestig nie en die lidmate het nie d.m.v. hulle attestate „oorgekom” nie. Nou ontstaan die vraag of die verenigde kerk nie tog voortsetting van die twee deelnemende Kerke was nie.

⁶⁵⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 300, asook M. J. Goddefroy, *a.w.*, blz. 55.

⁶⁶⁾ *Notulen der Verd. Algemene Kerkvergadering*, Jan. 1885, blz. 27.

⁶⁷⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 300–301. Die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk het hiermee oop oë afgewyk van een van sy eie voorwaardes vir vereniging.

Hiermee was die struikelblokke wat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk gesien het uit die weg geruim en kon die vereniging voortgaan. Die Kerkrade van die verskillende gemeentes het nou, ná die Algemene Kerkvergaderings van die twee Kerke, in die loop van 1885 saamgesmelt en afgevaardigdes gestuur na die eerste Algemene Kerkvergadering van die verenigde Kerk wat op 7 Desember 1885 te Pretoria vergader het.⁶⁸⁾ Hierdie datum kan beskou word as die enigste geboortedatum van die verenigde Kerk wat later die naam Nederduitsch Hervormd of Gereformeerd gedra het.

So het die Kerkvereniging dan tot stand gekom sonder dat die gemeentes in die saak geken is.⁶⁹⁾ Dit was feitlik 'n vereniging van Kerkrade en van die gemeentes het netsoveel lidmate as wat ten gunste van die vereniging was, verenig.⁷⁰⁾

In die gemeente Trichardtsfontein is daar baie min amptelik oor die Kerkvereniging gepraat. Daar is op die Kerkraadsvergaderinge slegs tweekeer van die Kerkvereniging melding gemaak, naamlik op 11 Maart 1883 toe die Kerkraad kennis daarvan geneem het dat die Nederduitsch Gereformeerde gemeente Standerton 'n predikant beroep het en dat by 'n moontlike vereniging dit nie van die gemeente verwag kon word om 'n beroep goed te keur waarin hulle geen deel gehad het nie.⁷¹⁾ Hier word al duidelik dat ernstige probleme met en na die Kerkvereniging sou opduik.

Die tweede keer wat oor Kerkvereniging gepraat is, was op die Kerkraadsvergadering van 3 Desember 1883, as daar 'n versoek van die gemeente is om konferensies te hou oor die Kerkvereniging.⁷²⁾

Die Kerkraadsvergadering is egter nooit gevra om 'n standpunt oor die moontlike vereniging te stel nie en ook nie om moontlike voorwaardes vir so 'n vereniging te noem nie, nóg is aan die Kerkraadsvergadering gevra om oor die konsekwensies van so 'n stap na te dink nie. Hieroor is beslis geen voorligting van die kant van die Algemene Kerkvergadering gegee nie.

By die beskouing van die Kerkvereniging van 1885 kom verskillende vrae na vore. Die belangrikste vrae is seker die volgende: Het die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk die reg gehad om te verenig sonder dat die gemeentes opdrag daartoe gegee het of geken is in die saak? Kan die Algemene Kerkvergadering die Kerk ophef en kan die Algemene Kerkvergadering sonder toestemming van die gemeentes oor hulle eiendomme seggenskap hê?

Om hierdie vrae te beantwoord sal eers kortliks nagegaan moet word wat die bevoegdheid van die Algemene Kerkvergadering is.

---

⁶⁸⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls 301.

⁶⁹⁾ Vgl. M. J. Goddefroy, *a.w.*, blz. 55-56, asook A. D. Pont, *a.w.*, bls. 160-161.

⁷⁰⁾ Vgl. M. J. Goddefroy, *a.w.*, blz. 56.

⁷¹⁾ *Notule van die Kerkvergadering te Trichardtsfontein*, op 9 Maart 1883, heropen op 11 Maart 1883.

⁷²⁾ *Notule van die Kerkvergadering te Trichardtsfontein*, 26 November 1883, heropen op 3 Desember 1883.

Alhoewel die Reformatore van die sestiende eeu die leer van die Kerk wou suiwer en nie in die eerste plek die Kerkorganisasie wou hervorm nie, het die belydenis of leer tog 'n groot invloed op die Kerkorganisasie gehad en is daar dan ook 'n nuwe Kerkorde ingevoer.⁷³⁾ Hierdie Kerkregstelsel, soos uitgewerk deur Calvyn in sy "*Institutio Christianae Religionis*," ook bekend as die Presbiteriaal-Sinodale Stelsel,⁷⁴⁾ het ingang gevind in lande soos Frankryk, Nederland en Skotland. Uit Nederland het hierdie stelsel dan na Suid-Afrika gekom.⁷⁵⁾

Volgens hierdie stelsel wat uit die Heilige Skrif ontwikkel is, berus alle gesag in die Kerk by Jesus Christus.⁷⁶⁾ Maar omdat Hy nou nie sigbaar teenwoordig is nie, maak Hy van mense gebruik om sy werk te doen en daarom is die ampte aan die Kerk gegee.⁷⁷⁾ Deur die ampte bewaar Christus die eenheid en die orde van die Kerk.⁷⁸⁾ Wanneer 'n ampsdraer dus optree, tree hy op in Naam van Christus.⁷⁹⁾ Maar nou ontleen die Kerk nie sy karakter aan die amp nie en ook is die een ampsdraer in rang nie hoër as 'n ander nie.⁸⁰⁾ Die amp is in die gemeente gegee en buite die gemeenskap van die gelowiges bestaan daar geen amp nie.⁸¹⁾ Die amp staan nie bo of onder die gemeente nie en kom ook nie uit die gemeente voort nie.⁸²⁾ Jesus Christus self roep mense tot die amp om so self Sy Kerk te regeer, en die gesag bly by Hom berus.⁸³⁾ Alhoewel die gemeentelede self die ampsdraers kies, word daarin juis die roep van God gesien.⁸⁴⁾ God is dus handelend besig in Sy Kerk. Wanneer die gemeentelede nou die ampsdraers kies, beteken dit nie dat die gemeente nou 'n gesag aan hulle deleger nie, maar Jesus Christus gee self aan hulle die gesag.⁸⁵⁾ Aan

⁷³⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Die Kaapse Predikante van die Sewentiende en Agtiende Eeu*, Pretoria—Kaarstad 1952, bls. 5.

⁷⁴⁾ Vgl. F. E. O' B. Geldenhuys, *Die Regsposisie van Kerkraad, Ring en Sinode*, Pretoria 1951, bls. 32-33. Vgl. vir die kenmerke van hierdie stelsel M. Bouwman, *Voetius Over het Gesag der Synoden*, Amsterdam 1937, blz. 13-14.

⁷⁵⁾ Vgl. F. E. O' B. Geldenhuys, *a.w.*, bls. 37 vv.

⁷⁶⁾ J. Calvinus, *Institutio Christianae Religionis*, IV, 3, 1. vgl. ook F. E. O' B. Geldenhuys, *a.w.*, bls. 33.

⁷⁷⁾ Calvyn vergelyk die ampsdraers met die gereedskap van 'n handwerksman. Sien J. Calvinus, 1.1., IV, 3, 1.

⁷⁸⁾ J. Calvinus, 1.1., IV, 3, 2. Vgl. ook P. S. Dreyer, *Brandwagte van God*, Krugersdorp 1956, bls. 6 vv.

⁷⁹⁾ Vgl. P. S. Dreyer, *a.w.*, bls. 11 „. . . . . gaan hy nie in sy persoonlike hoedanigheid nie, maar as verteenwoordiger van die kerk en van Christus.” Vgl. ook B. J. Engelbrecht, *Die Amp van die Diaken*, Krugersdorp 1957, bls. 3.

⁸⁰⁾ Vgl. P. S. Dreyer, *a.w.*, bls. 11, asook F. E. O' B. Geldenhuys, *a.w.*, bls. 33.

⁸¹⁾ Vgl. A. A. van Ruler, *Bijzonder en Algemeen Ambt*, Nijkerk 1952, blz. 50 vv., asook F. E. O' B. Geldenhuys, *a.w.*, bls. 33.

⁸²⁾ Vgl. A. A. van Ruler, *a.w.*, blz. 56 en vgl. ook Ph. J. Hoedoemaker, *De Kerk en de moderne Staatsrecht*, Amsterdam 1904, blz. 83-84.

⁸³⁾ Calvinus, 1.1., IV, 3, 13, en A. A. van Ruler, *a.w.*, blz. 53.

⁸⁴⁾ Vgl. A. A. van Ruler, *a.w.*, blz. 53 en 62 Vgl. ook die Formulier vir die bevestiging van Ouderlinge en diakens; die eerste vraag aan die ouderlinge en diakens: „. . . . . of u nie in u hart gevoel dat u wettig deur die gemeente van God, en daarom deur God self, tot hierdie heilige diens, geroep is?”

⁸⁵⁾ J. Calvinus, 1.1. IV, 3, 2., A. A. van Ruler, *a.w.* blz. 58 en P. S. Dreyer, *a.w.*, bls. 6 en Ph. J. Hoedemaker, *a.w.*, blz. 131.

die anderkant beteken dit nou ook nie dat die ampsdraers die Kerk uitmaak, of dat enige ampsdraer alleen moet regeer in die Naam van Christus as direkte opvolger van Christus nie.⁸⁶⁾

In die Presbiteriaal - Sinodaal georganiseerde Kerk is daar drie ampte naamlik Dienaars van die Woord, Ouderlinge en Diakens.⁸⁷⁾ Wanneer die ampsdraers van 'n besondere gemeente nou bymekaarkom om die gesag oor die gemeente, wat by Christus berus, uit te oefen, word die Kerkraad gevorm.⁸⁸⁾ Die gesag van die Kerkraad is 'n dienende en nie 'n heersende gesag nie en moet strek tot welsyn van die gemeente.⁸⁹⁾ Solank as wat die besluite van die Kerkraad in ooreenstemming met Gods Woord en die aanvaarde Kerkorde is, moet die gemeente die besluite gehoorsaam.⁹⁰⁾

Maar nou is elke gemeente nie op sigself 'n volkome Kerk of outonome eenheid nie,⁹¹⁾ maar is deel van die groter geheel en slegs opening van die groter geheel op 'n besondere plek.⁹²⁾ Wanneer al die ampsdraers van die afsonderlike gemeentes, wat gesamentlik die Kerk vorm, nou bymekaar sou kom, word die Sinode of Algemene Kerkvergadering, gevorm.⁹³⁾ Om praktiese redes kan alle ampsdraers egter nie op die sinode kom nie en word net 'n aantal uit elke gemeente afgevaardig.⁹⁴⁾ In die Sinode kom die sigbare eenheid van die Kerk tot uitdrukking.⁹⁵⁾ Dit beteken egter nie dat die Sinode die Kerk uitmaak of dat die Sinode onfeilbaar is nie.⁹⁶⁾ Cok die Sinode moet erken dat alle gesag by Jesus Christus berus en alle besluite van die Sinode moet aan die Heilige Skrif getoets word.⁹⁷⁾ Maar nou het die Sinode wel gesag en solank die Sinode binne die grense van sy gesag bly kan hy ver wag dat sy besluite uitgevoer sal word, omdat dit 'n wettige sinode is en die ampsdraers ook almal, by

⁸⁶⁾ H. G. Kleyn, *Algemene Kerk en Plaatselijke Gemeente*, Dordrecht 1888, blz. 15-16 „Dat het Kerkbestuur de Kerk niet uitmaakt, maar de Kerk bestaat uit de gemeenschap der geloovigen, blijkt daaruit dat in Art. XXX Ned. Geloofsb. gezegd word dat de ware Kerk geregeerd moet worden, waaruit volgt dat de regeerders niet de Kerk zelf zijn (gelijk zulks in de Roomsche Kerk het geval is.” Vgl. ook Ph. J. Hoedemaker, *a.w.*, blz. 68, F. E. O' B. Geldenhuys, *a.w.*, blz. 78., P. S. Dreyer, *a.w.*, blz. 11.

⁸⁷⁾ Vgl. J. Calvinus, 1.1., IV, 3, 4 & 8, vgl. ook H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 21-22, P. S. Dreyer, *a.w.*, blz. 6 vv. Die Dordtse Kerkorde, Art. II, ken ook nog die doktoreamp as 'n afsonderlike amp in die Kerk.

⁸⁸⁾ Vgl. H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 21: „Opdat alles eerlijk en met orde geschieden zoude, wordt de macht over de Gemeente, die oorspronkelijk bij den Christus berust, niet door de gemeente in haar geheel, maar door een College van enkele personen, de Kerkeraad genaamd, uitgeoefend.” Vgl. ook A. A. van Ruler, *a.w.*, blz. 95 en Ph. J. Hoedemaker, *a.w.*, blz. 126 vv.

⁸⁹⁾ Vgl. H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 22: „De macht van deze Kerkeraad is niet heerschend, maar dienend (ministerialis.)”

⁹⁰⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 22, Vgl. ook die Bevestigingsformulier vir ouderlinge en diakens.

⁹¹⁾ Vgl. H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 16-20, en S. P. Engelbrecht, *Neo-Calvinisme, ontwikkeling en afwyking*, Pretoria-Kaapstad 1945, blz. 20 vv. & 66 vv.

⁹²⁾ Vgl. Ph. J. Hoedemaker, *a.w.*, blz. 124 vv. & 151 vv.

⁹³⁾ Vgl. A. A. van Ruler, *a.w.*, blz. 95, asook Elsevier uitgawe van die *Encyclopedie van Het Christendom*, Protestantse deel, Amsterdam—Brussel 1955, blz. 684.

⁹⁴⁾ Voetius onderskei dan ook tussen 'n „afgevaardigde Synode” en 'n „Kerkraden Synode.” Op eg. Sinode is alleen afgevaardigde ampsdraers, terwyl op lg. alle ampsdraers van die Kerk teenwoordig is. Vgl. M. Bouwman, *a.w.*, blz. 85-112.

⁹⁵⁾ Ph. J. Hoedemaker, *a.w.*, blz. 151 vv. en 155 vv.

⁹⁶⁾ Vgl. H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 15-16, J. Calvinus, 1.1., IV, 9, 1 & 3, en M. Bouwman, *a.w.*, blz. 15.

⁹⁷⁾ Vgl. J. Calvinus, 1.1., IV, 9, 1 en M. Bouwman, *a.w.*, blz. 15 & 233.

hulle bevestiging, bely het dat hulle glo dat hulle deur Jesus Christus self tot die amp geroep en daarin gestel is.⁹⁸⁾ Die gesag van die Kerkraad en die Sinode is wesenlik dieselfde,⁹⁹⁾ maar tog is die gesag van die Sinode meer as dié van die Kerkraad.¹⁰⁰⁾ Die Sinode het wel volledig leer-, regeer- en tuggesag.¹⁰¹⁾ Net soos wat die besluite van 'n wettig verkose en handelende Kerkraad die gemeentelede bind, so bind die wettig saamgestelde en handelende Sinode se besluite ook die Kerkraad en gemeente.¹⁰²⁾

Maar dit beteken nou ook weer nie dat die gemeente soos onmondige kinders behandel moet word en dat hulle geen sake self kan behartig nie:¹⁰³⁾

„Niets is meer in strijd met het begrip der Kerk naar de opvatting der Gereformeerden, dan eene Kerkinrigting, waarbij de Gemeente des Heeren wordt beschouwd en behandeld als eene onmondige kudde . . . .”

Sake wat nie vir alle gemeentes van gemeenskaplike belang is nie, mag wel deur die gemeente self bestuur word:¹⁰⁴⁾

„Zelfregering . . . . zoo dat erkend werd, dat zij in alle dingen, die de gemeenschap der kerken niet raakten, zich zelve vrij konden besturen, zonder dat daarom nog geloochend werd, dat geschillen tusschen de gemeente en enkele leden niet in laatste instantie door het geheel der kerken machten worden afgedaan.”

Dit sal in elk geval verhoed dat na die Roomse paaie teruggekeer word.¹⁰⁵⁾

Sake wat dus vir 'n spesifieke gemeente van belang is, mag dus deur daardie gemeente, deur middel van die Kerkraad, self gereël word.¹⁰⁶⁾

Die Sinode het wel seggenskap oor die partikuliere sake, maar dan ook net in buitengewone omstandighede.¹⁰⁷⁾ Wanneer die Sinode wat die leer, liturgie en Kerkorde moet vasstel,¹⁰⁸⁾ dan nou sekere sake uit sy hande laat gaan en spesiek in die hande van die plaaslike gemeente plaas, dan kan die Sinode nie sommer weer daardie sake in eie hande neem nie. Die Sinode moet tog immers die orde, wat hyself vasgestel het, gehoorsaam.¹⁰⁹⁾ Wanneer die Kerkraad 'n besluit sou neem wat in stryd is met die Skrif of met die aangenome Kerkorde, dan sou sodanige besluit kragteloos wees.¹¹⁰⁾

⁹⁸⁾ Vgl. H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 21 vv., en M. Bouwman, *a.w.*, blz. 103 vv. en 154 vv.

⁹⁹⁾ M. Bouwman, *a.w.*, blz. 111, en H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 21–23.

¹⁰⁰⁾ M. Bouwman, *a.w.*, blz. 245–251.

¹⁰¹⁾ M. Bouwman, *a.w.*, blz. 196 vv.

¹⁰²⁾ Vgl. M. Bouwman, *a.w.*, blz. 223, H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 22. En vgl. ook die Bevestigingsformulier vir ouderlinge en diakens.

¹⁰³⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 18.

¹⁰⁴⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 18–19.

¹⁰⁵⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 18.

¹⁰⁶⁾ M. Bouwman, *a.w.*, blz. 197 vv.

¹⁰⁷⁾ Vgl. M. Bouwman, *a.w.*, blz. 199 vv. Die besondere omstandige is:—

1. Waar geen Kerkraad is (blz. 201).
2. Het geval van onmacht. (blz. 202).
3. Het geval van wanbestuur. (blz. 205).
4. Het geval van hooger beroep. (blz. 207).
5. Het geval van klacht of aanklacht (blz. 208).
6. Het geval van noodzakelijkheid (blz. 209).

¹⁰⁸⁾ Vgl. M. Bouwman, *a.w.*, blz. 252 en H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 23.

¹⁰⁹⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 24.

¹¹⁰⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 21–22.

„Zijn mogen niet alles aan de Gemeente opleggen, wat zij goedvinden, maar alleen datgene waartoe zij zijn aangesteld, indien hunne besluiten ook met betrekking tot dat, wat zij mogen regelen, in strijd zijn met Gods Woord of met de aangenome Kerkenordering, zijn deze besluiten krachteloos en niet bindend . . .”

Dieselfde geld ook die besluite van die Sinode, want daar is geen prinsipiële verskil tussen die gesag van die Kerkraad en dié van die Sinode nie.¹¹¹⁾ Wanneer die Sinode dus 'n besluit neem wat nie in ooreenstemming is met die Heilige Skrif of met die fungerende Kerkorde soos vasgestel is nie, dan is sodanige besluite ultra vires.

Aangesien die Sinode nie die Kerk uitmaak nie,¹¹²⁾ en die Kerk ook nie 'n vereniging is nie,¹¹³⁾ kan die Sinode die Kerk nie ophef nie. Die Kerkraad kan alleen met toestemming van die gemeente, die gemeente uit die Kerkverband waarin sy staan, lei, anders nie.¹¹⁴⁾ Die Sinode kan dus nie sonder toestemming van die gemeentes tot 'n nuwe kerkverband oorgaan en die bestaande kerkverband ophef nie.¹¹⁵⁾

Word die Kerkwet¹¹⁶⁾ van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek, soos wat dit in 1885 gegeld het, nou nagegaan, word dit duidelik dat dit beantwoord aan 'n Presbiteriaal-Sinodale vorm van kerkregering. In Artikel 1 van die algemene bepalinge word bepaal dat die Nederduitsch Hervormde Kerk bestaan uit al die Hervormde gemeentes in die Zuid Afrikaansche Republiek.¹¹⁷⁾ Die eenheid van die kerk is dus gehandhaaf en daar het nie soiets as outonome gemeentes of volledige kerke bestaan wat dan tesame die Hervormde Kerk moes vorm nie.

Die Sinode of Algemene Kerkvergadering is as die bevoegde meerdere vergadering wat die gesag oor die hele kerk uitoefen gesien en die besluite daarvan as bindend beskou.¹¹⁸⁾ Tog is daar ook partikuliere sake vasgestel waarvoor elke gemeente, deur middel van sy wettig gekose en handelende Kerkraad, kan beslis.¹¹⁹⁾ So moes die kerkraad onder andere sorg dra vir

¹¹¹⁾ M. Bouwman, *a.w.*, blz. 111.

¹¹²⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 15–16 en vgl. ook noot 86.

¹¹³⁾ As mens die Kerk sou sien as 'n vereniging, is jy op die weg van die kollegialisme. Vgl. C. J. H. de Wet, *Die Kollegiale Kerkreg*, Amsterdam 1921, bls. 102 vv., Ph. J. Hoedemaker, *a.w.* blz. 92 vv. en H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 234. „Men kan daarom kwalijk van eene kerk spreken, als van eene vereniging, omdat de kerk veeleer vergeleken moet worden met eene vergadering.”

¹¹⁴⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 25–28. „De vraag of de leden van den kerkeraad in sommige gevallen niet verplicht zijn hunne gemeente, mits met hare toestemming uit de gemeenschap der dwalenden te voeren, is een geheel andere, maar zij doen dit niet, omdat zij geen slaafsch of redeloos vee zijn, maar omdat de conscientie hen verbiedt langer mede te werken tot de onderhouding van een kerkverwoestend verband.” (blz. 28). Om hierdie lg. rede het Witfontein bv. buite die vereniging gebly. Vgl. A. D. Pont, *a.w.*, bls. 160.

¹¹⁵⁾ H. G. Kleyn, *a.w.*, blz. 25 vv.

¹¹⁶⁾ Hierdie Kerkwet kan gevind word in „*Locale Wetten der Z.A. Republiek 1849–1885*, soos saamgestel deur Fred. Jeppe, blz. 484 – 515.

¹¹⁷⁾ *Locale Wetten*, blz. 484.

¹¹⁸⁾ Vgl. artikels 1 tot 4 van die „Bijzondere bepalingen” van die Kerkwet van 1885. Sien *Locale Wetten*, blz. 486 vv. Art. 1 lui: „Het hoogste kerkbestuur der Ned. Herv. gemeenten in de Z.A. Republiek berust by de Algemene Vergadering.” Art. 4 lui: „De uitspraak der Algemene Vergadering in enige zaak zijn beslissend.”

¹¹⁹⁾ *Locale Wetten*, blz. 488 vv.

die eiendomme van die gemeente.¹²⁰⁾ Die Kerkraad kon met ander woorde nie net doen wat hy wou met die gemeentelike eiendomme nie, maar was verantwoording verskuldig aan die gemeente. Die Kerkraad kon dus nie die gemeentelike goedere vervreem sonder toestemming van die gemeente nie.

Word die geskiedenis van die Hervormde gemeente Trichardtsfontein tydens die Kerkvereniging van 1885 nou weer nagegaan, blyk dit dat die toestemming van hierdie gemeente nooit tot so 'n stap gevra is nie. Soos reeds gesien is, die verenigde kerk as 'n nuwe kerk beskou,¹²¹⁾ wat beteken dat die Hervormde Kerk beskou is as ophef en hiertoe is ook nooit toestemming van die gemeente gevra nie. Ook het die Hervormde gemeente Trichardtsfontein nooit sy kerkraad toestemming verleen om die gemeentelike goedere oor te dra aan 'n nuwe of ander eienaar nie.

Dit is dus duidelik dat daar met reg baie teenstand van die kant van die gemeente verwag kon word. Dit het dan ook gebeur en die hele saak het uitgeloopt op die hofgeding van 1893.

DIE HOFSAAK VAN 1893

Soos reeds gemeld het die lidmate van die Nederduitsch Hervormde gemeente Trichardtsfontein, wat nie met die kerkvereniging wou saamgaan nie, hulle geskaar by die Nederduitsch Hervormde konsulentsgemeente van Pretoria, wat nie verenig het nie.¹²²⁾ Die konsulentsgemeente van Pretoria het nou die Nederduitsch Hervormde gemeente Pretoria geword,¹²³⁾ en saam met die gemeentelede van Trichardtsfontein en Middelburg, wat nie wou verenig nie, is 'n predikant uit Nederland beroep.¹²⁴⁾ Op 30 September 1887 is Ds. M. J. Goddefroy dan ook te Witfontein bevestig deur ouderling C. J. Joubert.¹²⁵⁾

Nadat dit vir verskillende Hervormdes begin duidelik word het dat die Verenigde Kerk eerder voortsetting van die Nederduitsch Gereformeerde kerk sou wees, het baie van hulle uit die vereniging getree en

---

¹²⁰⁾ *Locale Wetten*, blz. 490 en 491. Onder „Bijzondere bepalingen” Artikels 9d en 16 onder §3 oor die Werksaamhede van die Kerkraad. Art. 9d lui as volg: „Zorg te dragen voor de Kerklijke eigendommen.”

Art. 16 lui: „Het beroepen van eene predikant, de benoeming van ouderlingen en diakenen, de aanstelling met instructie, de schorsing en het ontslag van voorlezers en kosteren, het afvaardigen van de daartoe bevoegde leden naar de Algemene Kerkvergadering, het nauwkeurig bijhouden der kasboeken en het bewaren van de eigendomsbewijzen van goederen aan de Kerk toebehorende, dat alles behoort tot de werksaamheden der Kerkraad.

¹²¹⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 301. Die vraag bly egter nog of die Verenigde Kerk wel 'n nuwe kerk was. Vgl voetnoot 64.

¹²²⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 302 vv.

¹²³⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 308–9.

¹²⁴⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 314 vv.

¹²⁵⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 317–320.

hulleself onder die Prokurasie-Kommissie geskaar.¹²⁶) Daar was dus nou in Transvaal die Verenigde kerk, wat sinds 1889 die naam Nederduitsch Hervormd of Gereformeed gedra het, die Nederduitsch Hervormde Kerk en die daarnaas die Prokurasie-Kommissie as selfstandige groep.¹²⁷)

Die Nederduitsch Hervormde Kerk het stadigaan weer sy voete gevind en georganiseer geraak;¹²⁸) maar die kerklike eiendomme was nog in besit van die Verenigde kerk en dit sou nog baie twiste meebring.¹²⁹) President Kruger het probeer om 'n minlike skikking in verband met die kerklike eiendomme tussen die twistende partye te bewerk, maar dit het misluk, hoofsaaklik vanweë die houding van die afvaardiging van die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde kerk.¹³⁰)

Ook in die gemeente Trichardtsfontein was daar die eiendomskwesie. So het die gemeente Standerton (Trichardtsfontein) van die Nederduitsch Hervormde Kerk dan in 1892 die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde gemeente (die verenigde gemeente) laat dagvaar en die kerkgebou te Trichardtsfontein asook ander eiendomme teruggeëis.¹³¹)

Die hof is as volg saamgestel: Hoofregter J. G. Kotzé, wat aan die verenigde kerk behoort het, Regter H. A. Ameshoff van die Hervormde kerk en regter G. T. Morice van die Engelse kerk.¹³²) F. W. H. Kleyn, Dr. F. H. M. van Lilaar, Dr. F. B. Tobias en H. Cloete was die Hervormde Kerk se advokate, terwyl J. W. Leonard, E. A. Esselen, J. S. Curlewis en J. W. Wessels namens die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde kerk opgetree het.¹³³) Die saak is van 2 tot 8 Augustus en weer van 1 tot 8 November 1892 verhoor, terwyl die uitspraak eers op 5 Junie 1893 gegee is.¹³⁴)

¹²⁶) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 327 vv. Hierdie Prokurasie-Kommissie het gestaan onder N. M. S. Prins'oo as voorsitter en A. D. W. Wolmarans as sekretaris (bls. 335 en 337). Die Prokurasie-kommissie het bestaan om die Hervormdes wat verenig het en later ontevrede geword het, na die Hervormde Kerk terug te lei. Dit was dus 'n „brug" tussen die Ned. Herv. of Geref. Kerk en die Ned. Herv. kerk. Die Prokurasie-kommissie het op verskeie plekke gesorg dat kerklike eiendomme van die Herv. Kerk nie op naam van die verenigde kerk getransporteer sou word nie. (bls. 336). Vgl. ook A. D. Pont, *a.w.*, bls. 180.

¹²⁷) A. D. Pont, *a.w.*, bls. 181.

¹²⁸) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 321. Met die 24ste Algemene Kerkvergadering van die Ned. Herv. Kerk in 1888 was daar 7 gemeentes en met die 25ste Algemene Vergadering in 1890 reeds elf gemeentes teenwoordig.

¹²⁹) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 321 vv. Die Hervormde gemeente Zeerust is 'n voorbeeld van hierdie twiste oor die kerklike eiendomme.

¹³⁰) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 344 vv. Die afvaardiging van die Ned. Herv. of Ger. kerk het die houding ingeslaan asof hulle as regters oor die ander partye moet sit. Vgl. ook A. D. W. Wolmarans, *a.w.*, blz. 43-48.

¹³¹) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 349 vv., Vgl. ook „*Cases decided in the High Court of the South African Republic during the year 1893*", Translated by J. Woodford S. Leonard, London 1903, p. 69 ff. Die eisers namens die Hervormde gemeente was Ds. M. J. Goddefroy, ouderlinge D. P. J. van Schalkwyk, G. P. Roets, A. B. Wolmarans en D. J. Pretorius, asook diakens J. J. Engelbrecht, J. L. Venter, C. A. B. Grobler en H. L. Venter. Die verdediger namens die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde gemeente was Ds. Du Plessis.

¹³²) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 349 en „*Cases decided in the High Court*". 1893, p. 69 ff.

¹³³) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 349, en „*Cases decided in the High Court*". 1893, p. 72-73.

¹³⁴) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 349-350 en „*Cases decided in the High Court*". 1893 p. 74 ff.

Die advokate van die Hervormde kerk het betoog dat die Algemene kerkvergadering van die Hervormde kerk die grense van sy bevoegdheids oorskry het toe die vereniging aangegaan is sonder die toestemming van die gemeentes en dat die kerkrade nie die gemeente se eiendomme sonder toestemming van die gemeente aan 'n ander eienaar kon oordra nie.¹³⁵⁾ Verder het diegene wat nie verenig het nie, daarop aanspraak gemaak dat hulle die wettige voortsetting van die Nederduitsch Hervormde Gemeente Trichardtsfontein was en dat hulle dus kon aanspraak maak op die kerklike eiendomme.¹³⁶⁾

Die advokate van die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk het betoog dat die Hervormde Kerk se lidmate hulle goedkeuring aan die vereniging geheg het deur vanaf 1880 die stilswye te bewaar, terwyl hulle tog bewus was van die voorbereidings in verband daarmee.¹³⁷⁾ Verder het hulle gestel dat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk wat die hoogste bestuursliggaam binne die Hervormde kerk was, die vereniging aangegaan het.¹³⁸⁾ Ook was die Nederduitsch Hervormde Kerk en die Nederduitsch Gereformeerde kerk volgens hulle slegs twee onder-afdelings van dieselfde kerk aangesien hulle dieselfde belydenis en leer gehad het,¹³⁹⁾

Op 5 Junie 1893 het die hof dan uitspraak gedoen oor hierdie saak en aldrie regters was eenstemmig oor die uitspraak en vonnis.¹⁴⁰⁾ Volgens die hof was die kerk 'n universitas wat nie met 'n meerderheid van stemme opgehef kon word nie aangesien al die lede toestemming moet gee.¹⁴¹⁾ Die Algemene Kerkvergadering het dus die grense van sy bevoegdheids oorskry toe hy met 'n meerderheid van stemme besluit het om te verenig, en dus was die vereniging *ultra vires*.¹⁴²⁾ Diegene wat nie verenig het nie, is deur die hof beskou as die wettige voortsetting van die Nederduitsch Hervormde gemeente Standerton (Trichardtsfontein).¹⁴³⁾ Al het die kerkrade ook verenig, kon hulle die eiendomme van die gemeente nie sonder

¹³⁵⁾ „Cases decided in the High Court” 1893, p. 72 ff.

¹³⁶⁾ „Cases decided in the High Court 1893”, p. 72.

¹³⁷⁾ „Cases decided in the High Court 1893” p. 73 ff.

¹³⁸⁾ „Cases decided in the High Court 1893” p. 73 ff.

¹³⁹⁾ „Cases decided in the High Court” p. 74. i.v.m. hierdie punt het Regter Kotze gesê: . . . but it is perfectly clear that the Nederduitsch Gereformeerde congregation or church, and the Nederduitsch Hervormde congregation or church, were two separate churches or bodies, having each its own laws and management.”

¹⁴⁰⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 350 en „Cases decided in the Court 1893” p. 74.

¹⁴¹⁾ „Cases decided in the High Court 1893”, p. 81–82.

¹⁴²⁾ „Cases decided in the High Court 1893” p. 82.

¹⁴³⁾ „Cases decided in the High Court 1893”, p. 81. Hoofregter Kotze het gestel: „It is clear that if, at the time of the completion of the Union in 1885, there were many members of the Nederduitsch Hervormde congregation who did not concur in the Union, or acquiesce in it at a later date,, those members must be considered to have remained „hervormd”, and as still constituting the Hervormde congregation of Standerton and therefore as being entitled to the ownership of the piece of donated land at Trichardtsfontein with the church buildings on it.”

Voor die hof is bewys dat daar sulke persone was.

toestemming van die gemeente aan 'n ander liggaam oormak nie.¹⁴⁴) Diegene wat nie verenig het nie, kon dus met reg aanspraak maak op die eiendomme.

Die uitspraak van die hof was dan ook ten gunste van die Hervormde gemeente en die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde gemeente van Standerton se kerkraad is beveel om die Hervormde kerkraad binne een maand in besit te stel van die kerkgebou op Trichardtsfontein en ander eiendomme. Verder moes hulle ook die hofonkoste van die saak dra.¹⁴⁵)

Die Hervormde gemeente van Trichardtsfontein het dus weer in besit gekom van sy eiendomme. Nadat die kerkraad van die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde gemeente van Standerton geweier het om die eiendomme aan die Hervormde gemeente terug te gee, het die balju dit in beslag geneem en op 27 September en 2 Oktober 1893 het ouderling G. J. Engelbrecht dit namens die Hervormde kerkraad in ontvangs geneem.¹⁴⁶) Op 23 Desember 1893 kon die kerkraad weer in die kerkgebou op Trichardtsfontein vergadering hou onder voorsitterskap van Ds. M. J. Goddefroy.¹⁴⁷)

Die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde kerk was baie teleurgesteld met die uitspraak van die hof en dit het ook beteken dat meer kerkgoedere in gevaar sou kom.¹⁴⁸) Dit het hulle egter ook meer bereid tot skikking gemaak in ander gemeentes waar daar moeilikhede oor die eiendomme was.¹⁴⁹)

Dit het nou ook duidelik geword dat die Hervormde Kerk met die Kerkvereniging nie opgehou het om te bestaan nie en dat diegene wat met die vereniging saamgegaan het, hulle kerk verlaat het en na 'n ander oorgegaan het.¹⁵⁰)

SLOT

So het die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde gemeente Trichardtsfontein (Standerton) dan verloop vanaf die opneem van die wyk Blesbokspruit as wyk van die Nederduitsch Hervormde gemeente Heidelberg in 1870, tot na die uitspraak van die hof in 1893 oor die kerklike eiendomme te Trichardtsfontein.

Gedurende hierdie tyd het daar die vereniging tussen die Nederduitsch Hervormde Kerk en Nederduitsch Gereformeerde Kerk plaasgevind. Hierdie Kerkvereniging het eintlik sy oorsprong op politieke vlak gehad toe daar 'n eenheidsgees ontstaan het onder die bewoners van Transvaal

¹⁴⁴) „Cases decided in the High Court”. 1893., p. 84.

Die skenking van die here Peel en Laing was aan die Hervormde gemeente en dus kon nóg die kerkraad nóg die Algemene kerkvergadering sonder toestemming die grond oordra aan iemand anders.

¹⁴⁵) „Cases decided in the High Court 1893” p. 74.

¹⁴⁶) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 351.

¹⁴⁷) *Notulen van Vergadering van Kerkraad der Ned. Herv. Gemeente van Trichardtsfontein*, (distrik Standerton), op Zaterdag 23 Desember 1893. Op Sondag 24 Desember is daar vir die eerste keer sedert 1885 weer nagmaal in die kerkgebou gebruik deur die Ned. Herv. gemeente. Vanaf 1886 tot op 24 Desember 1893 is die nagmaalsvierings onder boksele gehou. Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 351.

¹⁴⁸) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 350.

¹⁴⁹) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 351.

¹⁵⁰) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 350.

in die jare voor en na die Eerste Vryheidsoorlog.¹⁵¹⁾ Tydens die voorbereidings vir die Kerkvereniging is die teologiese en kerkregtelike vraagstukke en konsekwensies nooit ernstig bespreek nie, maar het die besprekinge op die organisatoriese vlak gebly en die reaksie na die vereniging het dieselfde neiging gehad, terwyl die teologiese agtergronde op die agtergrond geskuif is.¹⁵²⁾

Van die kant van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk is die Kerkvereniging nie grondig benader nie¹⁵³⁾ en die indruk word gewek dat alle probleme en verskille moedswillig oor die hoof gesien is.¹⁵⁴⁾ Die gevoel van die gemeentes oor hierdie aangeleentheid, is nooit gevra nie.

Daar is alleen deur die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk en die Nederduitsch Gereformeerde Kerk oor die vereniging gehandel. Selfs die Kerkrade van die verskillende gemeentes het maar min van die aangeleentheid geweet.¹⁵⁵⁾ Die gemeentes het nooit die geleentheid gehad om amptelik hulle menings te lug nie. Dit is dus te verstane dat daar baie ontevredenheid en teenkating van die gemeentes ver wag kon word. Dit het dan ook gebeur en die gebeure op Trichardtsfontein is dan ook die resultate van 'n mislukte Kerkvereniging. Te Trichardtsfontein het die ontevredenheid oor die Kerkvereniging so 'n wending geneem dat na die burgerlike hof gegaan is om uitspraak te gee oor wie die eienaars was van die kerklike eiendomme, die Nederduitsch Hervormde gemeente of die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde gemeente. Hierdie hofsak is ook as toetszaak beskou en die uitspraak was dus baie belangrik.¹⁵⁶⁾

Uit die hofuitspraak in hierdie saak blyk dit baie duidelik dat die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk nie binne die grense van sy bevoegdheede gebly het, toe die vereniging aangegaan is nie en daarom was die Kerkvereniging *ultra vires*. Verder is bewys dat die Hervormde Kerk nie opgehou het om te bestaan met die aangaan van die vereniging nie. Ook is die Hervormde Kerk weer in besit gestel van sy eiendomme.

So het die poging om op kerklike gebied dieselfde eenheid te kry as wat daar op politieke terrein geheers het, op 'n mislukking uitgeloop met nog groter verskeurdheid en verdeeldheid op kerklike terrein as voor die Kerkvereniging.¹⁵⁷⁾

S. J. BOTHA.

¹⁵¹⁾ Vgl. A. D. Pont, *a.w.*, bls. 130.

¹⁵²⁾ A.D. Pont, *a.w.*, bls. 161-162.

¹⁵³⁾ Vgl. byvoorbeeld hoe „grenseloos oppervlakkig” die Algemene Kerkvergadering van die Ned. Kerk die Verenigingskommissies se rapport benader het. Sien S P.. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 290-292.

¹⁵⁴⁾ Hulle het a.o. die memories van die kant van die gemeentes eenvoudig in die wind geslaan.

¹⁵⁵⁾ Vgl. byvoorbeeld die geval van Trichardtsfontein.

¹⁵⁶⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 349.

¹⁵⁷⁾ Vgl. die toespraak van ouderling C. J. Joubert, gehou met die bevestiging van Ds. M. J. Goddefroy, soos aangehaal deur S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 318-319.